

PRIKAZI KNJIGA

TRAGOVI VODE U NOVI SAD

- Marginalije uz knjigu „Zločini fašističkih okupatora i njihovih pomagača protiv jevreja u Jugoslaviji“. — Izdanje Saveza jevrejskih opština, Jugoslavija —

Posmatrač međunarodne politike godinama može da razmišlja o jednoj naročitoj pojavi. Jer sve više i više zaprepašćuje kako se i koliko hoće da obele oni koji su crni. Ispred i iza kulisa se uveliko provodi kampanja praštanja raznim manjim, srednjim i velikim nacistima. Zapadna Nemačka (da ne govorimo zasada o istočnoj zoni, jer tamo vidimo istu sliku ali pod obrnutim uglom) usred Adenauerovog stečaja žurno rehabilituje nacistu uz prečutno odobravanje pobjedničkih sila. Gospodin Gnajzenau, SS-general smrti i njegovi drugovi sa elastičnim pruskim koracima napuštaju panoptikum. I aveti počinju da govore. O čemu govore? Razume se o „vojničkim vrlinama“ Hitlerove Armade, o časti uniforme i o sličnim duševnim temama. De strigiis quae non sunt... — ali da ne govorimo o vešticama. Glavna je stvar čast uniforme i oznake sa mrtvačkom glavom, dobre stare sive uniforme koju sada opranu, dezinfikovanu i sa garancijom da je očišćena od krvi dostavlja kući denacifikacioni hemijski zavod.

Pitaće se šta je to? — Diplomatski realizam koji samo u jednom pogledu liči na pravdu: on rado vezuje svoje svevideće oči kada mu prizor brda od leševa postane neprijatan i neugodan.

Ono što izvan toga objašnjava grotesknu igru sa amnestijama to je već čovečanski duboko tragično. Ljudi s one strane mora, koji tako darežljivo dele milostinju i praštaju, nikada nisu videli u pogonu jednu pravu pravcatu Hitlerovsku fabriku smrti. Oni nikad nisu na svojoj koži osetili lagerski tifus, nos im nikad nije štipao dim čovječjeg mesa koje se prži.

Kanibalizam može da shvati odistinski samo onaj koga su ili jeli, ili ga bar stavljaju na ražanj. Američki mali čovek i pored svih mogućih publikacija i filmova o deportacijama i strahotama, nikad nije mogao da stvori pravu pretstavu o stvarnosti. Njemu se sve to čini kao kiriminalni roman — pri tome je poenta na reči „ro-

man“. Onome kome nisu parale uši vrisak i samrtni krik mučenika sa lomača u Jasenovcu, Gradiški, Banjici, ili Buchenwaldu, tome će sve to uvek izgledati kao nešto što je nestvarno, kao literatura i imaće utisak kao da gleda kakvu jevtinu dramu punu izmišljenih strahota. A kako je nezainteresovan, neće moći osetiti miris sumpora nego miris sagorelog papira. Ali šta to mari!? Mi u Evropi ako želimo da ostanemo Evropljani moramo biti istrajni i stalno govoriti. Ako je sve to za njih samo filmska drama, za nas je to bio pakao i ostaje pakao, kao što so ostaje slana, a dželat ostaje dželat za uvek. Naš je zadatak: potsećati stalno, jer ako zaboravimo potsetiće nas voštane figure izašle iz panoptikuma.

Dobro dokumentovana knjiga služi ne samo za antifašističku propagandu, već i za odbranu. Zbog toga smatram izvanredno važnim delo koje u ogledalu zvaničnih dokumenata daje sliku o zulumu koji su počinili u Jugoslaviji raznorazni okupatori i njihove sluge.

Knjiga o kojoj je reč kolektivno je delo. Ona nema autora, već samo urednike. Izašla je u izdanju Saveza jevrejskih opština u Jugoslaviji na dvestapedeset strana i bogato ilustrovana, pod naslovom „Zločini učinjeni Jevrejima od strane fašističkih okupatora i njihovih slugu u Jugoslaviji“. Ta knjiga ustvari nije ništa drugo do metodična i pregledna obrada dokumenata i fotografija koje se odnose na Jevreje, a sakupljene od državne komisije za utvrđivanje ratnih zločina okupatora i njegovih pomagača. To delo, iako je rezultat smišljenog rada, stilistički dobro napisano i daje dobre analize događaja, nema pretenzije da bude literarno delo. Međutim, ono što ona kaže i kako kaže izaziva kod čitaoca pravi književni doživljaj tj. doživljaj prave istine. Ona na celishodan način opisuje istorijat masovnih zverstava, počinjenih u Srbiji, Hrvatskoj, Bosni i Hercegovini, Vojvodini, na Kosmetu i u Makedoniji. Osnovna načela o istrebljenju bila su u svima delovima države ista. Kasapljena su uglavnom vršena prema istovetnim „poverljivim“ naredenjima ministara i vojnih vlasti. Ipak sam način izvođenja razlikuje se prema hirovima i volji pojedinih mesnih dželata. Negde su mitraljezom kosili hiljade nevinih života, na drugom mestu podivljali sumanuti vođ improvizira geto, dok na trećem mestu stavljaju na muke žrtve pre nego što ih ubiju. Slika koju ta knjiga pruža na osnovu dokumenata i dopunskih komentara zaista je potresna. Vidimo jasne činjenice da su horde ratnih zločinaca koje su se sručile na Jugoslaviju, poslale i najstrašnije smrt blizu 2 miliona nevinih ljudi, među njima 60.000 Jevreja. U aprilu 1941 godine bilo je 75.000 Jevreja u Jugoslaviji, a posle oslobođenja ostalo je u životu jedva 15.000. Interesantno je da su pripadnici Narodno-oslobodilačkog pokreta i Jevreji prešli istu golgotu u Hrvatskoj i Vojvodini. Primitivni instinkti, skloni izjednačavanju po bednoj fašističkoj ideologiji, ovde su dejstvovali najstrašnije. Plakati, štampa, knjige, radio, svedeni na isto, urlali su tražeći smrt za progonjene. Rodili su se nazivi koji žigošu Jevreje, kao što su „Čivutkomunist“ ili „Judeoboljševik“. O

njima prvo dreči na nekom nacističkom masovnom mitingu onaj šizofrenista iz Berhtesgadena. Ali kad ove životinjske fraze stignu na jugoslovensko tle koje izgara u paklenim mukama, pretvaraju se u masovna istrebljenja u Jasenovcu, u osakaćene leševe bacane pod led i u mučenike koji se guše u gasnim komorama.

Po prirodi materije ovo delo ne obuhvata samo istorijat progonstva Jevreja, već i drugih narodnosti. Po dokumentima državne komisije, mada su sastavljači prvenstveno upotrebili ono što se odnosi na Jevreje, ukazuje se i na mučeništva pripadnika Narodno-oslobodilačkog pokreta i uopšte slovenskih elemenata. Uostalom dželati ih najčešće zajedno teraju u smrt. Objave koje govore o „memarama odmazde“ sa stereotipnom istovetnošću pominju streljanja „komunista i Jevreja“. Grabljive zveri sa perjanicama na kalpaku za vreme „racije“ u Novom Sadu isto tako ne napadaju samo jevrejske i srpske kuće.

Uopšte uzev, u nama naročito teške uspomene izazivaju one stranice knjige koje govore o Bačkoj i Baranji. Od prvog momenta dolaska u Vojvodinu pa do pada okupator neprestano kolje i ubija. Iz zapisnika o saslušanjima, i izveštaja o isledenjima, dobija se strasna slika o bačkim i baranjskim koncentracionim logorima i o ropskom radu, cinički nazvanom „radna služba“. Zvanična dokumenta razotkrivaju naličje zloglasnih „nameta“, mučilišta t.zv. „kontrašpijunaže“, kao i masovna klanja u Čurugu, Žablju, Starom Bečeju i najzad, kao krunu svega toga, u Novom Sadu, koje će istorija ljudske okorelosti sačuvati kroz vekove pod imenom „racije“.

Uzapćena dokumenta o novosadskoj raciji od 21 januara 1942 godine u svemu potvrđuju već poznatu činjenicu da su ta krvava orgijanja bila naredena i sprovedena bez ikakvog ozbiljnog razloga i rasuđivanja.

„Tragovi vode u Novi Sad“ — čula se tada zloslutna lozinka. U njenom znaku postale su stvarnost strahote počinjene na Štrandu, na igralištu NAK, na Beogradskom keju i na Srpskom groblju. Istoriska je činjenica da masovno klanje nikako ne može da opravda, ni sa gledišta samoodbrane, okolnost što je 4 januara 1942 godine jedna neznatna grupa pripadnika Narodno-oslobodilačkog pokreta došla u sukob sa odredom do zuba naoružanih mađarskih perjanika. Državna komisija je bez dvojbe ustanovila na osnovu vojne i policijske arhive Hortijeve Mađarske da su, mnogo pre sukoba na Zabaljskom Ritu, bila izdata „strogo poverljiva“ naređenja od korpusne komande sa određivanjem tačnoga datuma početka tih racija.

Sa stisnutim pesnicama i nekompromisnim osećanjima treba da se čita ova u crno ukoričena knjiga sa zbirkom isto tako crnih dokumenata po sadržini, tim pre što se ona pojavljuje baš u pravi čas. Naime, nedavno je Nikola Horti, besramni „proširitelj domovine“, vrhovni „vojni vođ“ i komandant novosadskih dželata, raznih Kenjekija, Feketehazi-Ceiznera, Grašia, Zeldia i njihovih ortaka objavio svoje memoare. U Italiji, u svojoj mirnoj usamljenosti, u luksuznoj vili i u uređenim materijalnim prilikama, proživljuje svoje

stare avetinjske dane jedan marinski oficir sa dve leve ruke, koji je najrevnosnije dželate racije odlikovao Krstom nacionalne odbrane. On je naročitim Regentskim ukazom unapredio pukovnika Josifa Grašia za generalmajora „zbog primernog i vojničkog sprovođenja operacija pročišćavanja u Južnim krajevima“...

Požrtvovani izdavači pobrinuli su se da, pored tri hiljade primeraka spremljenih za jugoslovenske čitaoce, izdaju i hiljadu primeraka na engleskom jeziku sa odgovarajućim objašnjenjima za one koji ne žele da vide u tipovima sličnim generalu Gneisenau-u prljave ratne zločince. Šta više ukopčavaju ih u evropska politička strujanja, kao pretstavnike „vojnih vrlina“.

Neka ta knjiga dođe u ruke i onih koji su u prvom redu odgovorni što je jednom Nikoli Hortiu dato spokojstvo i mir za pisanje memoara.

Jožef Debreceni